

Методичні рекомендації засідання серпневої педагогічної студії

зарубіжної літератури

«Ді-аналіз: актуальні проблеми якості викладання шкільного курсу зарубіжної літератури на Тернопільщині у 2021/2022 навчальному році»

18 серпня 2021 року

ПРОЄКТ

Неповторність зарубіжної літератури як шкільного навчального предмета полягає у тому, що цінності засвоюються, стають фундаментом особистості, а отже, і всього суспільства лише через яскраве естетичне переживання, що його дає мистецтво, зокрема мистецтво слова.

Розвиток сучасної освітньої системи ставить багато запитань щодо змісту й організації навчання зарубіжної літератури і методичного забезпечення її викладання. Як і чого вчити? Як підвищити рівень навчальних досягнень дітей, розвинути їх ключові та предметні компетенції, здатність до самореалізації як у процесі навчання, так і в житті. Мабуть, тому і відбувається в Україні реформа навчально-виховного процесу всієї шкільної освіти.

Крім предметних компетенцій, формування та розвиток у дітей ключових компетенцій стало основним завданням ХХІ століття. Ця проблема набуває актуальності у зв'язку з тим, що сучасний світ характеризується стрімким соціальним технологічним політичним розвитком, який потребує від людини здатності робити духовно-моральний вибір мобільності та відповідальності у прийнятті рішень, вміння ефективно спілкуватися та бути успішними. Тому вчителі зарубіжної літератури повинні підвищувати розумову активність учнів, мають навчити учнів мислити і спонукати їх до творчості й самостійності, враховуючи при цьому вікові та індивідуальні особливості учнів класу.

У 2021/2022 навчальному році вивчення зарубіжної літератури здійснюватиметься: у 5-9 класах за навчальною програмою зі змінами, затвердженими наказом МОН від 07.06.2017 №804; у 10-11 класах за навчальними програмами (рівень стандарту та профільний рівень), що затверджені наказом МОН від 23.10.2017 №1407. З метою упорядкування літератури, що рекомендується для використання в закладах освіти,

Міністерство освіти і науки України надало перелік навчальної літератури та навчальних програм, рекомендованих Міністерством освіти і науки України для використання в освітньому процесі закладів освіти у 2021/2022 навчальному році у 5-11 класах закладів загальної середньої освіти з навчанням українською мовою (<https://goo.gl/93BNko>). У листі Міністерства освіти і науки України від 09.08 2021 1/9-404 подано (зокрема із зарубіжної літератури) основні навчальні програми для 5-9 класів, для 10-11 класів –рівень стандарту і профільний рівень; навчальні програми курсів за вибором та факультативів; основні підручники із зарубіжної літератури, додаткові підручники та навчальні посібники.

Варто зазначити, що основою для календарно-тематичного планування уроків зарубіжної літератури є чинні навчальні програми. Учитель має право самостійно розподіляти години на текстуальне вивчення творів, розвиток мовлення, позакласне читання, ураховуючи визначену кількість на опрацювання конкретного розділу. Педагог має змогу вільно і творчо підійти до організації навчальної діяльності на уроках зарубіжної літератури з урахуванням конкретних умов викладання, читацьких інтересів учнів.

Зарубіжна література – особливий предмет у шкільному розкладі, який звернений не лише до інтелектуальної сфери школяра; він хвилює душу, пробуджує почуття, викликає роздуми про добро і зло, навчає розуміти прекрасне і бути людиною. Цікавим і незвичним робить урок літератури саме предмет вивчення – художні твори, в яких закладені величезні можливості пізнавального, морального, естетичного, духовного впливу на молоду людину.

Твори, прочитані учнями, стають частинкою їхнього інтелектуального та духовного досвіду. Але відбувається це лише за однієї умови, якщо сформовані у школярів необхідні уміння і навички роботи з художніми текстами, тобто розвинені читацькі компетенції.

Завдання вчителя-словесника – реалізувати компетентнісний підхід, дати учням певний алгоритм віднайдення потрібної інформації в тексті й показати як формувати в школярів ключові та предметні літературні компетенції (читацьку,

комунікативну та мовленнєву, емоційно-ціннісну, полікультурну, науково-дослідницьку, соціальну, життєву, інформаційну, творчу).

«Література відкриває нам очі, показує, який складний цей світ, дає інше життя, тому вона вічна. Хороші книжки породжують критичне ставлення до світу. Література також завжди була інструментом у боротьбі з диктатурою»

(Маріо Варгас Льюса, перуанський письменник, лауреат Нобелівської премії).

Таким чином, читання стає критичним. У попередні десятиліття методисти виводили формулу читаю=насолюджуюся, то тепер прагматичний аспект читання стає пріоритетним, відповідно змінюється й формула читання: читаю = критично сприймаю, розмірковую, піддаю сумніву, перевіряю, зіставляю, аналізую, оцінюю, пізнаю себе й навколишній світ.

Соціальна модель читання корегує й сучасну методику роботи з текстом. Нині завдання вчителя - дати учням певний алгоритм пошуку потрібної інформації в тексті й показати можливості використання цієї інформації в інших сферах життєдіяльності.

Серед важливих умінь, які мають сьогодні розвиватися у процесі читання, відомий психолог Галина Цукерман виокремлює такі:

- пробігти текст очима;
- з'ясувати його основні елементи;
- звузити зону пошуку;
- знайти потрібну інформацію, яка в тексті подана в іншій (синонімічній) формі, ніж у завданні;
- виокремити основну думку та зрозуміти наміри автора;
- шукати в тексті докази, що підтверджують думки автора;
- пов'язати інформацію з тексту зі знаннями, отриманими з інших джерел;
- зіставляти твердження з тексту з власними уявленнями про світ;
- вести внутрішній діалог з автором: шукати докази на захист своєї авторської думки;
- робити висновки на основі прочитаного.

Провідними завданнями вивчення зарубіжної літератури у 2021/2022 навчальному році є:

- формування гуманітарного простору для всебічного розвитку творчої особистості;
- виховання патріотизму й національної самосвідомості учнів;
- утвердження «свого», «рідного» і відкритість до здобутків інших країн, народів, національностей;
- прилучення учнів до шедеврів вітчизняного та світового письменства;
- розвиток у школярів стійкої мотивації до читання, потреби у зверненні до художньої літератури впродовж життя;
- збагачення духовно-емоційного досвіду учнів, формування в них високої культури, моралі.

Згідно з Державним стандартом базової і повної загальної середньої освіти викладання зарубіжної літератури в загальноосвітніх навчальних закладах України у 2021/2022 навчальному році має відбуватися на підставі особистісно орієнтованого, компетентнісного та діяльнісного підходів.

Особистісно орієнтований підхід полягає в тому, що в центрі навчального процесу поставлено особистість сучасного учня (учениці), його (її) духовно-емоційний світ, ціннісні орієнтації та культурні потреби. Викладання зарубіжної літератури ґрунтується на засадах вільного мислення й пріоритетності читання художньої літератури в становленні особистості. Учні та вчитель є рівноправними партнерами в навчальному процесі, який побудований на підставі творчого діалогу, спільного пошуку, взаємоповаги й духовного єднання різних поколінь довкола збереження культурних надбань.

Компетентнісний підхід реалізується через цілеспрямоване формування в учнів ключових (загальних) компетентностей і предметної (літературної) компетентності.

У процесі опанування учнями зарубіжної літератури мають формуватися такі ключові (загальні) компетентності:

громадянська (відчуття патріотизму, усвідомлення себе громадянином незалежної України, потреба служіння державі відданою працею);

загальнокультурна (збереження та примноження «свого», «рідного» і відкритість до здобутків інших народів, опанування культурного надбання світу);

навченість навчатися (прокладання та реалізація власної траєкторії навчання протягом життя: мотивація, оцінювання навчальних потреб, саморегуляція, удосконалення, подолання перешкод, упевненість та відповідальність у процесі навчання);

комунікативна (спілкування, застосування в різних ситуаціях знання мови (державної, рідної, іноземної) та здобутків світового письменства, використання ефективних способів взаємодії з людьми);

інформаційна (навички роботи з різними видами інформації, здатність використовувати різноманітні джерела (ресурси) та цифрові технології);

творчо-критична (здатність аналізувати, синтезувати, оцінювати, виявляти проблеми, виробляти рішення, самостійно осмислювати світоглядні теорії та принципи у навчанні та професійній діяльності, бути критичним і самокритичним, виявляти творчий підхід до розв'язання завдань);

проектно-перспективна (уміння розробляти навчальні проекти, створювати презентації, визначати пріоритети та перспективи у навчальній діяльності та в житті).

Літературна (предметна) компетентність передбачає формування:

- розуміння учнями літератури як невід'ємної частини національної і світової художньої культури;
- усвідомлення специфіки літератури як мистецтва слова, її гуманістичного потенціалу та місця в системі інших видів мистецтва;
- знання літературних творів, обов'язкових для текстуального вивчення та варіативних (за вибором учителя та учнів), осягнення творів у єдності змісту та форми, виокремлення складників та художніх особливостей творів (на рівні сюжету, композиції, образів, поетичної мови, жанру тощо);
- усвідомлення ключових етапів і явищ літературного процесу;
- знання основних фактів життя і творчості видатних письменників, усвідомлення їхнього внеску в скарбницю вітчизняної та світової культури;

- оволодіння передбаченими програмою літературознавчими поняттями та їх застосування в процесі аналізу та інтерпретації художніх творів;
- розуміння специфіки оригіналу (за умови володіння іноземною мовою) та художнього перекладу твору (українською мовою);
- знання українських перекладів творів зарубіжної літератури, імен перекладачів та здобутків вітчизняної перекладацької школи;
- формування читацького досвіду та якостей творчого читача, здібності до створення усних і письмових робіт різних жанрів;
- уміння орієнтуватися у світі художньої літератури і культури, порівнювати літературні твори (в окремих компонентах і цілісно), оцінювати художню вартість творів.

Діяльнісний підхід до вивчення зарубіжної літератури полягає в постійній мотивації та активізації читацької діяльності учнів, які мають сприймати художній твір не пасивно, а творчо-критично, висловлюючи власні враження, оцінки, роздуми, беручи участь у дискусіях, під керівництвом учителя і самотійно шукаючи матеріал, орієнтуючись у сучасному інформаційному просторі й використовуючи ІТ-технології для розширення кола читання. Читання і сприймання художньої літератури розглядається як активний діалог, творча діяльність, спрямована на виховання діяльної особистості, вироблення в неї моральної та суспільної позиції, пошуку свого місця в сучасному світі (на яскравих прикладах із творів красномовства різних епох і народів).

У базовій школі викладання зарубіжної літератури забезпечує формування в учнів знань про специфіку художньої літератури як виду мистецтва, розвиток умінь і навичок учнів сприймати, аналізувати й інтерпретувати літературний твір у літературному й культурному контексті, у зв'язках з іншими видами мистецтва, в аспекті актуальних питань сучасності; формування мовленнєвої і читацької культури, творчих здібностей, культури діалогу, розвиток критичного мислення, естетичних смаків особистості; формування гуманістичного світогляду, духовного світу людини, її моралі, загальної культури, особистісних рис громадянина України, який усвідомлює свою належність до світової спільноти. В основній школі в учнів мають бути сформовані основні вміння та

навички роботи з книжкою, з книжковими ресурсами бібліотек та Інтернету, які варто застосовувати для розширення кола читання дітей і підлітків. В базовій школі потрібно заохотити учнів до читання художніх творів (бажано в повному обсязі), сприяти розвитку інтересу до класичної та сучасної літератури.

У старшій школі викладання зарубіжної літератури забезпечує розвиток умінь і навичок орієнтуватися в потоці різноманітної інформації українською та іншими мовами (якими володіють учні), у світі класичної і сучасної літератури, користуватися сучасними інформаційно-комунікативними технологіями (Інтернет, дистанційне навчання тощо), здійснювати пошуково-дослідницьку діяльність (знаходити, сприймати, аналізувати, оцінювати, систематизувати, зіставляти різноманітні факти й відомості), застосовувати на практиці здобуті в процесі вивчення мови і літератури знання, набуті вміння й навички; удосконалення навичок самостійної навчальної діяльності, саморозвитку, самоконтролю, умінь дослідницької діяльності, розвиток художньо-образного мислення, інтелектуальних і творчих здібностей учнів, а також їхньої емоційно-духовної сфери, естетичних смаків, загальної культури.

Викладання зарубіжної літератури в закладах загальної середньої освіти передбачає врахування міждисциплінарних зв'язків (особливо із українською літературою, історією України та ін.), формування цілісної системи знань і уявлень про літературу як вид мистецтва і скарбницю гуманістичних цінностей, розвиток особистості учня як суб'єкта активної читацької діяльності, а також формування духовного світу громадянина України.

Вивчення зарубіжної літератури в закладах загальної середньої освіти здійснюється українською мовою. Із метою поглиблення комунікативної компетентності варто використовувати художні твори іноземними мовами, які вивчають учні (англійська, німецька, французька та ін.). Порівняння оригіналів і перекладів (за умови належного володіння мовами) стимулюватиме мовленнєву діяльність учнів, краще засвоєння української та іноземних мов.

Курс зарубіжної літератури формує українського патріота, який водночас відкритий світові; того, хто поважає і дбає за українську мову, але також прагне опанувати інші європейські чи світові мови. Тексти програми «Зарубіжна

література» привчають учнів мислити, відгукуватись на проблеми соціуму, осмислювати її складні процеси життєдіяльності людини.

Серед безлічі ефективних форм методичної роботи щодо викладання шкільного курсу зарубіжної літератури привертає увагу проведення «Дня журналу «Зарубіжної літератури» на Тернопіллі», що є цікавою формою розповсюдження педагогічного досвіду вчителів –словесників області, форум однодумців, проведення майстерні творчих уроків, майстер –класи, тренінги, творчі зустрічі тощо.

Важливо не забувати про діяльнісний підхід у навчанні, формуючи в учнів наскрізні вміння: читати і розуміти прочитане; уміння висловлювати думку усно і письмово; критичне мислення; здатність логічно обґрунтовувати позицію; ініціативність; творчість, уміння вирішувати проблеми, оцінювати ризики та приймати рішення уміння конструктивно керувати емоціями, застосовуючи емоційний інтелект; здатність до співпраці в команді.

Формування літературної компетентності та її складників тісно пов'язано з формуванням комунікативної компетентності, засвоєння учнем змісту художнього твору, забезпечує проблемно – діалогічне навчання на уроках зарубіжної літератури.

Головна мета літературної освіти в школі – підготувати учнів до входження в сучасний світ, допомогти інтегруватися в соціокультурне середовище, знаходити спільну мову з однолітками різних країн і народів, це виховання поціновувачів Книги, творчих читачів із самостійним критичним мисленням й розрахована на живий діалог учителя й учнів.

Активізувати пізнавальну діяльність учнів, уникнути авторитарного впливу на них і формалізму засвоєння змісту художнього твору забезпечує проблемно – діалогічне навчання. Здійснювати проблемно - діалогічне навчання учителеві допоможе технологія «Філософія для дітей (керівник Метью Ліпман). Суть цієї технології (методики) полягає в тому, щоб за допомогою філософських інструментів навчити учнів мислити розумно: вчити формулювати запитання, відповідати на запитання, чітко відстоювати свою точку зору.. Ця інтегральна педагогічна стратегія (технологія) базується на: проблемних формах навчання,

«сократівському діалозі», винайдені світоглядних проблем в неочікуваних парадоксальних ситуаціях через гру, гумор, метафори, цікаві запитання. В осягненні і використанні цієї технології допоможуть посібники; Ганаба С.О. «Навчити мисленню: епістемологічний проєкт Метью Ліпмана», Смотрицький Є.Л. «Концепція курсу «Філософія для дітей».

Навчальний діалог - специфічний процес засвоєння вже здобутих людством знань та досвіду. Важливим в освітньому процесі є те, що вихідними положеннями діалогічного підходу вважають: сприймання освіти як культурного процесу, рушійними силами якого є особистісні смисли, діалог і співпраця його учасників; учитель – посередник між дитиною і книжкою, здатний ввести дитячу особистість у світ культури й підтримати її в індивідуальному самовизначенні; у критичних точках діалогу, у точках його найбільшого напруження проблема діалогу стає завданням, яке разом розв’язують учитель і учні; учень створює, не повторює загальне.

Навчальний діалог та медіа - технології на уроках зарубіжної літератури забезпечують позитивні впливи: -позитивну мотивацію до навчання; керування процесом осмисленого сприйняття літературного твору; вміння аналізувати та інтерпретувати текст; розвиток самостійності та обґрунтованості суджень; формування комунікативних вмінь та навичок; розвиток пізнавальних та творчих інтересів; позитивну зміну рівня навчальних досягнень; вміння орієнтуватися у сучасному інформаційному ставленні до дитини як до суб’єкта життя, здатного до культурного саморозвитку і самовизначення; метод інтеграції створює сприятливі умови для формування в учнів цілісної картини світу, вироблення здатності сприймати предмети і явища всебічно, системно, емоційно, критично.

Зарубіжної літератури через синтез інших видів мистецтва допомагає учням продуктивніше засвоїти матеріал, розвиває їх всебічно, навчає їх головному – жити на землі. Бо як сказав німецький драматург Бертольд Брехт: «Усі види мистецтва служать найвеличнішому з мистецтв – мистецтву жити на Землі».

Важливо домогтися, щоб школа озброювала учнів тими знаннями і практичними вміннями, які будуть необхідні школярам у ХХІ столітті.